

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ ΜΠΑΔΑ

Καθηγήτρια Τομέα Λαογραφίας Τμήματος Ιστορίας και
Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Ιωαννίνων.

Η εθνογραφική προοπτική του Δ. Σ. Λουκάτου μέσα από το λαογραφικό μουσείο του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων

Η θεσμική αναγνώριση του Λαογραφικού Μουσείου και Αρχείου του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων έγινε με το Προεδρικό Διάταγμα αριθ. 89, αριθ. φύλλου 30/3-12-1977 και ένα χρόνο μετά, ανέλαβα καθήκοντα βοηθού¹ για την οργάνωση και τη λειτουργία τής, ώς τότε, λαογραφικής συλλογής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων. Από την ως τότε εμπειρία μου γνωρίζω ότι ο Δημήτριος Λουκάτος, ο πρώτος καθηγητής της έδρας της Λαογραφίας (1964-1969), είχε συγκεντρώσει με τη συμμετοχή των φοιτητών του το μεγαλύτερο μέρος της προαναφερόμενης συλλογής και ότι είχε διαμορφώσει ένα ανανεωτικό πλαίσιο για την επιστήμη της ελληνικής Λαογραφίας, και της Μουσειολογίας, όπως αποδείχθηκε εκ των υστέρων. Στη συνέπεια, άλλωστε, των παλιών φοιτητών του Δ. Σ. Λουκάτου, των μελών της Φιλοσοφικής Σχολής και των Ηπειρωτών, το Μουσείο είχε αποκτήσει υπόσταση, όχι βεβαίως θεομακή αλλά ουσιαστική, ήδη από το 1969. Ενδεικτικά αναφέρεται σχετικό δημοσίευμα στον τοπικό τύπο, όπου σχολιάζεται θετικά η δράση του Δημήτριου Λουκάτου και γίνεται αναφορά στο Λαογραφικό Μουσείο της Φιλοσοφικής Σχολής².

Σε αυτόν τον χώρο, παρά την ανησυχία και την αγορία που είναι αναμενόμενο να προκαλεί σε μια νέα επιστήμονα η περιορισμένη εμπειρία και η έλλειψη άλλου προσωπικού, για το μοίρασμα της ειθύνης και του καλού αποτελέσματος, δρούσε ευεργετικά η αίσθηση ότι συμμετέχω σ' έναν ερευνητικό, εργαστηριακό χώρο από τον οποίο μπορεί να είχαν από καιρό αποχωρήσει οι ερευνητές και οι επιμελητές του αλλά που είχαν φροντίσει να μου αφήσουν οργανωμένο το πρόγραμμα των άμε-

1. Με βάση το προαναφερόμενο Π.Δ., στο Λαογραφικό Μουσείο ιδρύθηκαν οι παρακάτω θέσεις: μια θέση βοηθού, μία επιμελητή και μία θέση φωτογράφου. Η τελευταία θέση προβλεπόταν να καλύπτει ανάργες του Λαογραφικού Μουσείου και των Μουσείων Εργασίεων και Αντεγράμμων. Η πρώτη θέση που καλύψθηκε ήταν την βοηθού (Κων/να Μπάδα, 1978), ένα χρόνο μετά καλύψθηκαν οι θέσεις φωτογράφου και συντηρητή, ενώ η θέση του επιμελητή μετατράπησε μετά το 1981 σε θέση επιστημονικού συνεργάτη.

2. Βλ. εφημερίδα Ηπειρος, 21/3/1969.

σων ενεργειών. Ένοιωθα επίσης τη ζεστασιά των καλών αισθημάτων, του ενθουσιασμού και του ενδιαφέροντος ανθρώπων που είχαν εναποθέσει στα καθημερινά αντικείμενα, στις χειρόγραφες πληροφορίες τους για τους κατόχους τους, στις φωτογραφίες, στις μυρούδιές και στα σχόλια, μέρος της αγροτικής καθημερινής ζωής και μέρος της συλλογικής και οικογενειακής μνήμης τους, με την ενθάρρυνση πάντα ενός φιλιτσιμένου ανθρώπου και δασκάλου. Από το 1985, που υπηρέτησα θεσμικά το Λαογραφικό Μουσείο, ώς σήμερα, που η σχέση μου με αυτό είναι περισσότερο εκπαιδευτική και ερευνητική, βρίσκω συνεχώς τα στοιχεία που δείχνουν ότι τελικά αυτός ο χώρος έχει εγγράψει αβίαστα την ιστορία των σχέσεων του καθηγητή Λουκάτου με την επιστήμη της Λαογραφίας, με τους φοιτητές του και με τους ανθρώπους της Ηπείρου.

Για την ιστορία αναφέρεται ότι το Λαογραφικό Μουσείο στεγάζονταν σε ένα μικρό, παντελώς ακατάλληλο χώρο πάνω από το φοιτητικό εστιατόριο του πανεπιστημίου, που στην περίοδο αυτή ήταν στεγασμένο στο κτίριο της οδού Δόμπολη. Η συλλογή του Μουσείου αριθμούσε περίπου τετρακόσια πενήντα αντικείμενα καθημερινής χρήσης. Σύμφωνα με το *Βιβλίο Εισαγωγής* είχαν κατά βάση συγκεντρωθεί από τις δωρεές των φοιτητών του Δημήτριου Λουκάτου και από λίγες αγορές που έγιναν μετά την αποχώρησή του. Στο μουσειακό χώρο, εκτός από το *Βιβλίο Εισαγωγής*³ των αντικειμένων, εντόπισα ολοσέλιδα *Δελτία Καταγραφής* για έναν αρκετό αριθμό αντικειμένων, όπου ήταν καταγραφμένα τα εξής στοιχεία: το όνομα του αντικειμένου, ο τόπος προέλευσης, το υλικό κατασκευής, η περιγραφή του αντικειμένου με αναφορά στις διαστάσεις, στους χρωματισμούς, στο σχέδιο κ.λπ., η χρησιμοποίησή του στη λαϊκή ζωή, η ηλικία του αντικειμένου, ο κατασκευαστής, η αναφορά σε άλλα παρόμοια είδη, ο ιδιοκτήτης του, το όνομα του δωρητή φοιτητή ή άλλου, η ημερομηνία εισαγωγής του αντικειμένου στο μουσείο και η υπογραφή του δωρητή. Από αυτά τα δελτία γίνεται φανερό ότι ο Δημήτριος Λουκάτος προώθησε μια θεματική ταξινόμηση των μουσειακών αντικειμένων που βασίζονταν στο κριτήριο της χρηστικότητας των αντικειμένων. Τα τελευταία ήταν κυρίως εργαλεία και σύνεργα για την αγροτική παραγωγή, την κτηνοτροφία, την οικιακή ζωή, τον χώρο των επαγγελμάτων και των οικιακών τεχνών. Υπήρχε επίσης ένας αξιόλογος αριθμός μικρών ασπρόμαυρων φωτογραφιών (700), σαν αυτές που έβγαζε ο ερασιτέχνης ή ο πλανόδιος φωτογράφος της δεκαετίας του '60. Τις βρήκα καταχωριμένες σε 34 περίπου θεματικές ενότητες σε φακέλους αλλά χωρίς αριθμό κατάταξης (βλ. εικ. 1,2,3). Οι θεματικές προσδιόριζαν, επίσης, την αγροτική, την πομπειακή και τη ναυτική ζωή, την κοινωνική οργάνωση, τα έργα των γυναικών, τις τέχνες (υφα-

3. Στο προαναφερόμενο *Βιβλίο Εισαγωγής* η πρώτη καταγραφή έγινε από τη Μαρία Στεφάνου (1-60) φοιτήτρια τότε του Β¹ έτους της Φιλοσοφίας Σχολής (1966-67), από τη Μάρθα Νούση και τον Στέφανο Ταστιζό (1967-68), φοιτήτριες επίσης, και από τον ίδιο τον Δ. Λουκάτο. Από τον αριθμό 250 έως 368 η καταγραφή στο *Βιβλίο Εισαγωγής* έγινε από την κ. Ντάτση-Δάλλα, βοηθή της έδρας της Λαογραφίας.

4. Από μιαν άλλη άποψη βλ.. St. Papadopoulos, «La découverte muséologique du paysan en Grèce», *Muséum* vol. 139 (1983), σ. 164-167. Ενδεικτικά επίσης βλ.. Mark Maure, «Nation, paysan et musée. La naissance des musées d'Ethnographie dans les pays scandinaves (1870-1904)», *Terrain* vol. 20 (1993), σ. 147-157.

Eik. 1

Eik. 2

Eik. 3

Eik. 4

ντική, ενδυματολογία), τα μιαγάζια και τα επαγγέλματα, τα λαϊκά δρώμενα, τη λαϊκή λατρεία και τη θρησκευτική ζωή, την κατοικία, τις τροφές και τα ποτά, την αρχιτεκτονική, τα λατρευτικά θέματα, τα παιχνίδια και την παιδική ηλικία, τη σύγχρονη Λαογραφία, την ξένη Λαογραφία, τις ευχετήριες κάρτες που πολλές από αυτές είχαν σταλεί στον Δ. Λουκάτο με αφροδιμή τις μεγάλες γιορτές ή την ονομαστική του γιορτή. Στο πίσω μέρος των περισσότερων φωτογραφιών είχε καταχωριθεί το όνομα του φοιτητή ή άλλου διωρητή (π.χ. καθηγητών της τότε Φιλοσοφικής Σχολής, Ηπειρωτών αλλά και φωτογράφων, κάποτε σημαντικών όπως του Βερτόδουλου [εικ. 4], κάποια στοιχεία που αναφέρονται στο θέμα της φωτογραφίας, η χρονολογία ή ένδειξη και ο ευκονίζόμενος τόπος). Ένας σημαντικός αριθμός από αυτές έχουν ενδείξεις που δείχνουν ότι ο φωτογράφος ήταν ο ίδιος ο καθηγητής Δ. Λουκάτος. Πρόκειται για υλικό που προέρχεται από επιτόπιες, όπως φαίνεται, έρευνες – εξορμήσεις που έκανε μόνος ή με ομάδα φοιτητών σε χωριά της Ηπείρου (εικ. 5, 6).

Eik. 5

Eik. 6

Σήμερα, αυτές οι εικαστικές μαρτυρίες μπορούν, εκτός των άλλων, να αποβούν ιδιαίτερα χρήσιμες στον μελετητή των δεκαετιών του '60-'70 που παρακολουθεί τις αλλαγές, τις διαδικασίες του κοινωνικού και πολιτισμικού μετασχηματισμού του αγροτικού κόσμου, αλλά και τις επιβιώσεις, τις αντιστάσεις του παραδοσιακού τρόπου σκέψης και συμπεριφοράς. Πρόκειται επίσης για υλικό που τεκμηριώνει την έμπρακτη υποστήριξη της εθνογραφικής καταγραφής και επιτόπιας έρευνας και γενικότερα τον προσανατολισμό του προς την εθνογραφική θεωρηση του λαϊκού βίου και πολιτισμού. Σχετική επιστολή με ημερομηνία 21/3/1969 τεκμηριώνει την παραπάνω διαπίστωση:

Αξιότιμε κ. Πρόεδρε, ανακοίνωσα σήμερα στη Συνεδρία της Σχολής μας την καλή υποδοχή που μας εκάματε προχθές, 19.3.1969, οι καλοί Περιστεριώτες..... Ίσως μας χρειαστούν συμπληρωματικές πληροφορίες και θα σας μιλήσουμε. Ο κ. Μπαλαμάτσιας θα μας βιοηθήσει επίσης. Θα σας στείλω και φωτογραφίες αναμνηστικές. Σεις αν έχετε στατιστικά στοιχεία πρόσφατα κατοίκων, επαγγελμάτων, αποδήμων, σπιτιών, κτηνοτροφία, παραγωγή ή κανένα δημοσίευμα με τα ιστορικά του χωριού σας παρακαλώ να μου τα στείλετε.

Τον εθνογραφικό του προσανατολισμό ο Δ. Λουκάτος, τον καταθέτει ήδη στον εναρκτήριο λόγο που εκφώνησε όταν ανέλαβε τα καθήκοντά του ως καθηγητής στην έδρα της Αιογραφίας. Αναλυτικότερα, αναφερόμενος στον τρόπο που αντιλαμβάνεται την Εθνογραφία, σημειώνει ότι η Εθνογραφία αναφέρεται στη μελέτη των λαών, την καταγραφή όλων τους των εκδηλώσεων όχι μόνο των πνευματικών και των κοινωνικών, αλλά και των «τεχνικών», που αποτελούνται σοβαρό προστάδιο του πολιτισμού όλων μας. Επεξηγεί ότι ο εθνογραφικός τρόπος μελέτης είναι αυτός που πλαισιώνει τα θέματα με γεωγραφική, ιστορική και οικονομική ενημέρωση που προχωρεί από τα συγχεκτικά στα θεωρητικά, και συντροφεύει κάθε στοιχείο με το δοκούμεντο του, τιμά την αυτογία και το σχέδιο (τη φωτογραφία ή τη μαγνητοφώνηση), στηρίζεται σε στατιστικές, και ανεργευνά το βαθύτερό «είναι» των πραγμάτων, «προσέχει την τεχνική όσο και τον λόγο», τα βιώματα όσο και τη σκέψη. Περιγράφει περισσότερο παρά «γράφει» «συγκρίνει σε κάθε περίπτωση» «σέβεται τον φροέα άνθρωπο, σαν γενεά ή σαν άτομο, και τον βλέπει πάντα αιτία ή αποτέλεσμα του έρευνωμένου», «αντικρύζει» τέλος τα ψυχικά και τα πνευματικά φαινόμενα, σαν εκδηλώσεις των εθνικών τρόπων ζωής. Από το παραπάνω και μόνο απόσπασμα γίνεται φανερό ότι ο καθηγητής Δ. Λουκάτος συνέλαβε τη σημασία των ανθρωπογεωγραφικών και κοινωνιολογικών καταγραφών του χώρου έρευνας και τάχτηκε υπέρ μιας ερευνητικής πορείας που θα ξεπούλησε, όπως λέει ο ίδιος από τα βιο-οικονομικά θα προχωρά στα κοινωνικά και θα καταλήγει στα ψυχικά και τα πνευματικά. Στην ουσία αντιλαμβάνεται την Εθνογραφία ως επιστήμη που επιτρέπει τη μελέτη του πολιτισμικού συστήματος ως συνόλου, έστω κι αν την οριοθετεί ως επιστήμη που έχει ως αντικείμενο μελέτης μια εθνική, όπως την προτείνει, κοινωνία.

Στο Λαογραφικό Μουσείο, η εθνογραφική του οπτική εκφράστηκε κυρίως α) με την ανάγκη να δώσει σημασία στη μελέτη του υλικού γίγνεσθαι της αρχοτικής κοινωνίας και στη μελέτη της τεχνολογίας της, β) με το να στρέψει το ενδιαφέρον στην συλλογή, μελέτη και έρευνα του υλικού πολιτισμού με βάση το κριτήριο της χρηστικότητας που είχε κάθε αντικείμενο στην καθημερινή ζωή και όχι με βάση το κριτήριο της αισθητικής, που ως τότε πρωτάνευε στα πανεπιστημιακά ή όχι μουσεία και στις συλλογές γ) με το να καλλιεργεί, τέλος, μια σχέση που επέτρεπε στους συντελεστές αυτού του μουσείου, δηλαδή στον ίδιο, στους φοιτητές – δωρητές, στους Ηπειρώτες ή άλλους να εναποθέτουν μαζί με τα αντικείμενα της καθημερινής χρήσης και ένα κομμάτι της ταυτότητάς τους και της συλλογικής μνήμης. Επιλογή και στάση που φανερώνει και πάλι τη θέση του για την προσέγγιση του πολιτισμού ως συνόλου. Η θέση αυτή του Δημητρίου Λουκάτου έρχεται σε αντίθεση με την τρέχουσα, στην εποχή του, αποσπασματική, επιλεκτική και συνδεδεμένη με την εθνική ή άλλη ιδεολογία θεώρηση του λαϊκού πολιτισμού. Δεν προτίθεμαι στο σημείο αυτό να επαναλάβω τον αυτοκριτικό, κατά βάση, λόγο της Λαογραφίας και της λαογραφικής μουσειολογίας⁶, όπου αναγνωρίζεται ότι η ως τότε θεωρία και πράξη τους περιόρισαν τα περιθώρια για τη συνολική μελέτη του υλικού πολιτισμού⁷ και της καθημερινής ζωής της προβιομηχανικής κοινωνίας και ελαχιστοποίησαν το ενδιαφέρον για τη συγκέντρωση, τη διάσωση και τη μελέτη των ασήμιαντων αντικειμένων της καθημερινής χρήσης. Εκείνο όμως που θεωρώ αναγκαίο να σημειωθεί είναι ότι η πρώτη, η ουσιαστική στροφή στην πανεπιστημιακή, τουλάχιστον, μουσειακή θεωρία και πρακτική συνέβη στο

5. Ηβ. Δ. Σ. Λουκάτος, *Λαογραφία-Εθνογραφία. Στοιχεία διδασκαλίας και απόφτις*, Ιωάννινα 1968, σ. 6.

6. Μια τεράνα για την μουσειακή πραγματεύστηκα, την οργάνωση και την ψωροσατανομή των λαογραφικών μουσείων και συνδλογών στην Ελλάδα από το 1980 περίπου δίνεται στη μελέτη Γρ. Γαζέλης, Η. Αντωνασπούλης, Ο. Γαρδίκη, Ε. Καύποντζή, Χ. Λασπαδάρη, Οργάνωση και ψωροσατανομή των ελληνικών λαογραφικών μουσείων και συνδλογών, τ. 2, πολυγραφήμενό κείμενο, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1979. Επίσης βλ. Θεοχ. Μ. Προβετάζης, «Λαογραφικά Μονεμά και συνδλογές στον ελλαδικό χώρο», στο Ελληνική Εταιρεία Λαογραφικής Μουσειολογίας, Αθήνα 1994, ICOM / Ελληνικό Τμήμα (επμ.), Η δημιουργία των Μονεμών στον 21ο αιώνα (Πρακτικά ομάδων συμποσίου των ICOFOM, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 17-23.5.1993), Αθήνα 1996. Τέτο Χατζηπούλαν, «Εισαγωγή», στο «Μονεμά και λαζαρός πολιτισμός», Εθνογραφία 12-13 (2003), όπου και η σχετική βιβλιογραφία: Κωνσταντίνα Μπάδα, «Ο Ν. Γ. Πολίτης και η σχέση του με τον θεμιτό του λαογραφικό μουσείο», Πρακτικά των Διεθνών Επιστημονικών Συνεδρίων με θέμα «Ο Νικόλαος Πολίτης και το Κέντρον Ερευνής της Ελληνικής Λαογραφίας», Αθήνα 4-7 Δεκεμβρίου 2003 (υπό εκτύπωση). Πρακτικά των Διεθνών Επιστημονικών Συνεδρίων με θέμα «Ο Νικόλαος Πολίτης και το Κέντρον Ερευνής της Ελληνικής Λαογραφίας», Αθήνα 4-7 Δεκεμβρίου 2003 (υπό εκτύπωση).

7. Για την περιοδισμένη και ρύπαντη έφειρα του υλικού βίου στην Ελλάδα βλ.. Στ. Παπαδόπουλος, Η χαλκοτεχνία στον ελληνικό χώρο (1900-1975), Ναύπλιο 1982, βλ. ωπόδο και Μ. Γ. Μεραζής, «Η μελέτη του υλικού πολιτισμού: Μια όρια διασπορή αναδοχούμε», στο Μ. Γ. Μεραζής, Θέματα Λαογραφίας, Καστανιώτης, Αθήνα 1999, σ. 75-90, όπου επισημαίνεται ότι παρό το αιχμένευο ενδιαφέρον προς τα μνημεία του λόγου δεν έλεγε ποτέ και τη φροντίδα για τον υλικό πολιτισμό. Γενικότερα, βλ. Τέτο Χατζηπούλαν, «Εισαγωγή», ό.π. όπου και η σχετική βιβλιογραφία: βλ., επίσης, Ελληνική Εταιρεία Λαογραφικής Μουσειολογίας, Ο ρόλος των λαογραφικών μουσείων στα πλαίσια της Εποικομένης Εργάτης, (Πρακτικά, Αθήνα 1-5 Οκτωβρίου 1992), Αθήνα 1994; Αλεξάνδρα Νικηφορίδη, «Λαογραφική Μουσειολογία: εφαρμογές σε μουσεία της περιφέρειας», στο: Οι νεόπλεος εξέλιξης στην Ελληνική Λαογραφία, Ηρακλεία επιστημονική συνάντηση στη μνήμη του Κ. Μαργή, Βόλος 1998, σ. 92-99. Γενικότερα, βλ.. Στ. Παπαδόπουλος, Μουσειολογική-Ανθρωπολογική, Ιδρυμα Τράπεζας Πειραιώς, Αθήνα 2003.

Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων⁸. Αναφέρθηκε ήδη ότι η τυπική αναγνώσιμη του Λαογραφικού Μουσείου και Αρχείου έγινε με το Προεδρικό Διάταγμα αριθ. 89, αριθ. φύλου 30/3-12-1977, υπενθυμίζεται ωστόσο ότι οι βάσεις για την ουσιαστική και θεσμική ανάπτυξή του και κυρίως οι βάσεις για την προσέγγιση των αντικειμένων ως τεκμηρίων του υλικού πολιτισμού μιας ιστορικά προσδιορισμένης κοινωνίας, της προβοτιμηχανικής στην προκείμενη περίπτωση κοινωνίας, είχαν τεθεί από τον καθηγητή της έδρας της Λαογραφίας, Δημήτριο Λουκάτο. Ο Δ. Λουκάτος απέρριψε την αισθητική θεώρηση του υλικού πολιτισμού και τη θεώρηση του μουσείου ως τόπου συγκέντρωσης και έκθεσης επιλεγμένων προϊόντων της ανθρώπινης δραστηριότητας και αντικατέστησε τα αισθητικά κριτήρια για τη συλλογή και την έκθεση των αντικειμένων, με τα κριτήρια της χρηστικότητας και της λειτουργικότητας τους στην παραδοσιακή κοινωνία και στην περίοδο του κοινωνικού μετασχηματισμού της. Η μη αποδοχή της σμίκρυνσης του αντικειμένου του υλικού πολιτισμού στα όρια της λαϊκής τέχνης και αισθητικής συνοδεύτηκε με συγκεκριμένη πρότασή του για τον τρόπο συλλογής¹⁰ και καταγραφής των απλών, των χρηστικών αντικειμένων (γεωργικών, κτηνοτροφικών, χρηστικών κ.λτ.). Την πρότασή του την πρωτοεφάδιμος στο Πανεπιστήμιο διδάσκοντας κατά βάση την Εθνογραφία και την προσέγγιση των αντικειμένων του λαογραφικού μουσείου ως αξιόλογων εθνογραφικών τεκμηρίων, ικανών να συμβάλλουν στη μελέτη του προ-βιομηχανικού, παραδοσιακού τρόπου παραγωγής, τρόπου ζωής και πολιτισμού (εικ. 1,2). Συντελεστές του υπό οργάνωση πανεπιστημιακού λαογραφικού μουσείου κατέστησε τους ίδιους τους φοιτητές οι οποίοι προσκαλούνταν να συγκεντρώνουν το μουσειολογικό υλικό με κριτήρια που θα επέτρεπαν την αναπαράσταση όλων των μορφών και των δραστηριοτήτων της αγροτικής

8. Βλ. Κωνσταντίνα Μπάδα, «Πανεπιστημιακά μόνιμα και συνδολήσεις των λαϊκού πολιτισμού: Το παρόνεται του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων», *Εθνογραφική* 12-13 (2003), σ. 141-152, όπου και η σχετική βιβλιογραφία. Το αντιεπίμενο μονοείδει φαίνεται ωστόσο ότι απαρχολογίσεις κατά καιρούς την αγαδημεύσατη Λαογραφία, ώλλα οι προτάσεις της για ίδρυση μονεμών ή την ανάπτυξη των απαρχόντων δεν ενθουσιάστηκαν από την πολιτεία. Ενδεικτικά αναφέρουμε τις προτάσεις του Γεωργίου Μέγα για την ίδρυση υπαίθριου μονεμών (Γ. Α. Μέγας, «Μουσειολογικό» Λαογραφία 24 (1966), σ. 479-486). Βλ. και Στύλιο Κυριακίδης, «Λαογραφικά μονοείδη», περιοδ. Μήνες (Θεσσαλονίκη), τεύχ. 3, Μάρτιος 1937, σ. 110-116.

9. Βλ. ενδεικτικά, Αγρελαζή Χατζηπαχάλη, «Λαϊκή Τέχνη, Μουσεία – Στήλαιοι», *Μεγάλη Ελληνική Εγκυρωταίδεια*, τόμ. 10 (1934), σ. 844-845; Ελένη Καραπαπάτη-Ρούμασίου, «Το Μονοείδειο Ελληνικής Λαϊκής Τέχνης και ο ρόλος του στην οργάνωση των ελληνικών λαογραφικών μονεμών», *Λαογραφία* 36 (1990-1992), σ. 121-128. Γενικότερα για την αισθητική θεωρητική βλ. Β. Πούνγενη, «Σύγχρονοι προβληματισμοί για τα λαογραφικά μονοείδη της Ειρηνούπολης και συγχρόμενές της Ανοτρίαις», *Λαογραφία* 36 (1990-92), σ. 135-144, όπου και σχετική λαρνάκη στη θεώρηση.

10. Το 1966 δημοσεύεται την *Εισαγωγή* στην ελληνική Λαογραφία όπου το διάγραμμα για τη «λαϊκή βιωτεργία και τέχνη» έχει μεγαλύτερη πληρότητα από κάθε άλλο προηγουμένο, καθώς προτίνει την μεθόδους κατατελοφής των επαγγελμάτων, από τις πρώτες ιδέες ως την κατάλιπτην κατετελοφή της προσώπου, κι από τις κινήσεις των χειρών ως τις ψηφιζέσ του δοξασίες (ει. 101).

11. Βλ. ενδεικτικά, την εισήγηση της μουσειολόγου Αλεξάνδρας Λέκκα που ξέλιγγεις να αξιολογήσει την υπάρχουσα κατάσταση του Λαογραφικού Μουσείου και να καταδέσει μελέτη ανάπτυξή του. Μεταξύ των άλλων σημειώσεις: Στην περίπτωση του Λαογραφικού Μουσείου Πανεπιστημίου Ιωαννίνων, όπου είστε σε θέση να γνωρίζετε, το υλικό και η διαδικασία επιλογής του αποτελεί τολμηρό εγχέιριμα για τα μουσειολογικά δεδομένα της χώρας μας όσον αφορά στα κριτήρια και τις μεθόδους στήλαιογής των αντικειμένων σε συνάθραυσμό με τον χρόνο απότιτημης. Σε εποχής όπου η συλλογή και η επιλογή των αντικειμένων προς έθεση πραγματοποιούνται, καρέκια, με βάση αισθητικά κριτήρια η κρι-

ζωής με έμφαση στα μέσα της αγροτικής παραγωγής, στα μέσα και στους τρόπους επεξεργασίας των πρώτων υλών, όπως και στα προϊόντα αυτών των διαδικασιών, ανεξάρτητα αν ήταν κατασκευασμένα από ευτελές ή ακριβό υλικό, αν ήταν «έντεχνα» ή «άτεχνα», «ωραία» ή «όχι ωραία». Η παραπάνω θεωρία και πράξη αποτελούσε τολμηρό, όπως χαρακτηρίστηκε από γεώτερους, εγχείρημα¹¹ για τα μουσειολογικά δεδομένα της χώρας και πράγματι ήταν αν αναλογιστεί κανείς ότι η ίδια η πορεία της ιστορικής διαμόρφωσης της έννοιας και του περιεχομένου του Λαογραφικού Μουσείου στην Ελλάδα τεκμηρίωνε, όπως ήδη επισημάνθηκε, ότι αυτό ως θεσμός εξυπηρετούσε περισσότερο ιδεολογίες και σξέες του παρόντος, παρά τη μελέτη της ίδιας της πολιτισμικής πραγματικότητας¹².

Αυτή τη χαραγμένη από τον ίδιο πορεία ακολούθησαν και προώθησαν οι προσωρινοί διάδοχοι του στην έδρα της Λαογραφίας (1969–1975) και οι μόνιμοι και οι πρόσκαιροι επιμελητές του. Στη συνέχεια ο Μ. Γ. Μερακλής, καθηγητής της Λαογραφίας από το 1976–1989, πρότεινε μια κοινωνικο-αισθητική θεώρηση του υλικού πολιτισμού που εύρισκε έμμεσα την εφαρμογή της και στον χώρο του Λαογραφικού Μουσείου του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων¹³. Διερευνώντας ο ίδιος την τύχη του χειροτεχνικού έργου στα μουσεία και αμφισβητώντας την ιστορική μαρτυρία ενός αντικειμένου που συλλέχθηκε και εκτίθεται με βάση το κριτήριο της αισθητικής και καλλιτεχνικής του αξίας, επισήμανε την ανάγκη ανάπτυξης ενός συστηματικού λαογραφικού μουσείου, όπου θα γίνεται η προβολή ολόκληρου του λαϊκού πολιτισμού χωρίς την επιλογή «του ωραίου»¹⁴.

Αν και ο μουσειακός – εκθεσιακός χώρος, η υλικοτεχνική υποδομή, η απουσία προσωπικού κ.λπ., ουδέποτε επέτρεψαν την ορθή οργάνωση του Μουσείου και την

τήρηση πολυτιμότητας και στανιότητας. σε εποχές όπου η παραδοσιακή κοινωνία έμοιαζε να εκπίθεται α-χρονικά μέσω αποπλασιών αντικειμένων οικοδομώντας μπορικά στερεότυπα, ο ιδρυτής των Μουσείων και οι πλαίσιοι επιμελητές είθεσαν ως στόχο την λειτουργικότητα και την χρησιτότητα, την θεματική συλλογή και όχι την αθροιστική συναρμονιστική κατασεγματισμένων προϊόντων της ανθρωπινής διασπορότητας, (Αλ., Λέκκα, Υπόμνημα σχετικά με το νέο μουσείο και την επανέρθεση του υλικού της τμήματος των Α.Μ.Π.Ι., Αθήνα 1999). Διατυχίδες οικονομικοί, θέλωντας πιστεύοντας, λόγοι και άλλες αδύνατες δεν επέτρεψαν την ολοκλήρωση της μελέτης σκοπιμότητας, ούτε βεβαίως την ορθή ανάπτυξη του χώρου για επανέρθεση του υλικού και για την προώθηση των επταδευτικών, ερευνητικών και κοινωνικών στόχων του.

12. Είναι επιδιορύχο δότι στην Ελλάδα έχει αναπτυχθεί μια διαφορετική μουσειακή θεωρία και πράξη για την οινορύποτη, τεχμηρώσιν και χρήση των λαογραφικών, ινογραφικών κατατάξεων. Μέρος του γενικότερου προβληματισμού για τη σύζευξη «μουσεία και λαϊκός πολιτισμός», όπως επίσης και για τη μουσειακή θεωρία και πράξη στην Ελλάδα, κατατίθεται στον συλλογικό τόμο «Μουσεία και λαϊκός πολιτισμός», Εθνογραφικά 12–13 (2003). Βλ., επίσης, Ελληνική Εταιρεία Λαογραφικής Μουσεολογίας, Ο ρόλος των λαογραφικών μουσείων στα πλαίσια της Ενοπόντιας Εργαστηρίου, Πραστικά, Αθήνα 1–5 Οκτωβρίου 1992, Αθήνα 1994, καθώς και τα άθμα που υπάρχουν στο έντυπο Μήτρα 2 (1994). Επίσης, ICOM/Ελληνική Τάπηα (επιμ.), Η διναμική των Μουσείων στον 21ο αιώνα (Πρακτικαί ομιλίες του ICOFOM, Αθήνα – Θεσσαλονίκη 17-23/5/1993), Αθήνα 1996.

13 Στο διάστημα από 1978–1984 έγινε εμπλοκημένος τον Μουσείο με νέα αντικείμενα που συλλέγονταν με βάση τα προσωνικά εργάμενα κατόπιν της χρηματοποίησης και της κοινωνικής λειτουργικότητας. Αυτά προέρχονταν από δωρεές ή αγορές. Με ίδιους ήδην προετοιμασμένη μη μουσειακή τελιμεντόρηση και κατάταξη όλων των αντικειμένων σε έντυπες καρτέλες. Παράλληλα ιστιούσε μέσημα για έναν σπουδαιότητο τρόπο συντήρησης των εφαρμάτων και του ξύλου.

14. Βλ., Μ. Γ. Μερακλής, Ελληνική Λαογραφία, τόμ. Γ': Λαϊκή τέχνη, Οδησσέας, Αθήνα 1992, σ. 14–17 όπου και αποσπάσματα από το μεταφρασμένο από τον ίδιο έργο των Ant. Buttitta, «Λαϊκή και αισθητή τέχνη», Νέα δομή 2 (1976).

ολοκληρωμένη λειτουργία του ως χώρου εκπαίδευσης και έρευνας, όπως προβλέπει και το Προεδρικό Διάταγμα της ίδρυσής του¹⁵, δεν έλειψε το ενδιαφέρον για τον εμπλουτισμό του¹⁶ με τα ίδια κριτήρια και τους προσανατολισμούς που είχε δώσει ο Δημήτριος Λουκάτος. Η συλλογή αριθμεί σήμερα δύο χιλιάδες περίπου αντικείμενα καθημερινής χρήσης της προβιομηχανικής κοινωνίας (από τον αγροτικό και αστικό κόσμο της). Ένας αξιόλογος αριθμός αντικειμένων, που αποτυπώνει την καθημερινότητα ενός μικροαστικού σπιτιού των Ιωαννίνων και μαρτυρεί την διαδικασία και τη βιωμένη εμπειρία ένταξης του ορεινού κόσμου στη σύνολη κοινωνία, εμπλούτισε την παλαιότερη συλλογή μεταξύ των ετών 1996–1999. Πρόκειται για τα οικιακά αντικείμενα της οικογένειας Τσανάκα που περιήλθαν στο μουσείο μετά την δωρεά της κυνηγής και ακίνητης περιουσίας του Ιωαννίνου Τσανάκα στο Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων (εικ. 7, 8)¹⁷.

Αναλυτικότερα, η θεματική ταξινόμηση που εφαρμόστηκε από τον Δ. Λουκάτο και ισχύει ως σήμερα γίνεται με βάση τη χρήση των αντικειμένων και την ένταξή τους πάνω σε τρεις βασικές κατηγορίες: η πρώτη αναφέρεται στην πρόσωπη και παραγωγή των αγαθών, η δεύτερη στην επεξεργασία και μεταποίηση των πρώτων υλών και η τρίτη στα ίδια τα καταναλωτικά αγαθά και στους τρόπους κατανάλωσης. Οι προαναφερόμενες ταξινομήσεις εμπλούτισθηκαν με άλλες υπό – κατηγοριοποιήσεις¹⁸, με βάση το διάγραμμα κατάταξης που προτείνεται στο βιβλίο του Andre Leroi – Gourhan¹⁹.

15. Β. Προεδρικό Διάταγμα αριθ. 89, αριθ. φύλλου 30/3–12–1977 όπου αναφέρεται μεταξύ των άλλων ότι το Α. Μ. Π. Ι. έχει ως σκοπό «την εποπτική διδασκαλία και άσκηση των φυτητών, διαφάλιση και συντήρηση των επαρχιών αντικειμένων και μεθόδων έσθισης αντών, οργάνωση και συντηματικό εμπλούτισμό των ανθλογών».

16. Υπάρχει επίσης ένα σημαντικό φωτογραφικό άρχειο. Παρόλον, στον χώρο των Σπουδαστηρίων του Τομέα Λαογραφίας στεγάζεται και λειτουργεί το Λαογραφικό Αρχείο που αποτελείται πνημός από ένα σημαντικό αριθμό φυτητών εργαλίων με λαογραφικό ύλαρο (125 περίπου τόμους). Σημειώνεται, ωστόσο, ότι μετά το 1984 και εξαιτίας του νέου νόμου που διέπει τα πανεπιστήμια και την ένταξή των μελών ΔΕΗ, το Λαογραφικό Μουσείο έμεινε και πάλι χωρίς επιστημονικό και τεχνεινόμενό προσωπικό και χωρίς οργανωμένους πόρους. Η πλατεζυγή, επίσης, υποδομή των παραφέντε πολύ περιορισμένη και σε ακίνητη περίπτωση η ίδια του οργάνωση και λειτουργία δεν επιφέρει για να καλύψει τον επιδιοικόμενο πολύπλευτο χρόνοστρο ενός πανεπιστημιακού μοναστηρίου.

Ωστόσο, με τις συλλογές προστοιοφόρες του Τομέα Λαογραφίας ή τις απομικές προσπάθειες μελών και φυτητών έχει επιτελθεί ένα επίπεδο λειτουργίας του ως χώρου επταδιένυσης των φυτητών και περιορισμένα έργων. Ενδεικτικά αναφέρεται ότι έχει προσθήθει η διαδικασία ήλεκτρονικής τεχνητούς, που προβλέπει μάλιστα την καταγραφή και πρόσθετων, σε σχέση με την χειρόβια φωτογραφία, στοιχείων. Η ηλεκτρονική βάση δεδομένων αναπτύχθηκε από το 1999 ώπερ το Γραφείο Διατήρησης του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων με τη συνεργασία της Κονσταντίνας Μπάδα και απολογήθηκε τις βασικές διεθνείς προδιαγραφές τεχνητούς των λαογραφικών μοναστηρίων (Ethno Museum – Net). Ένα νέο εργαντηρικό πρόγραμμα που εκπονείται με το Κέντρο Διαχείρισης Διατίτινων του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων παρέχει πλέον την διανατότητα της ολοκλήρωσης της ηλεκτρονικής ποιοτεινεστής τεχνητούς και της διατήνωσης με ώλα μονεύα μέσο των διαδικτύων.

17. Β. Κονσταντίνα Μπάδα, «Πανεπιστημιακή μονεμία και συλλογής», ο.π., σ. 141–152 και αναλυτικότερα Κονσταντίνα Μπάδα – Ν.Α. Ανασταύλου, Αντιγόνη Παπανικολάου, «Από τα μονοειδά αντικείμενα στα υπορργικά πτυχείμενα: Η δομή και ο διορθητής Ι. Τομάνας», στο Δ. Ρόζος (επιμ.), *Πραγματικά Ζων Διεπιπτημονικού Συνεδρίου του ΕΜΠ (7–10 Ιουνίου 2001)* με θέμα: *Η ολοκληρωμένη ανάπτυξη στις ορεινές περιοχές*. Θεωρία και πράξη, Αθήνα 2004, σ. 331–343.

18. Ευαγγελή Ντάταη–Δάλλα, *Κατάλογος των αντικειμένων του Λαογραφικού Μουσείου*, Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Ιωάννινα 1981.

19. Leroi – Gourhan Andre, *Milieu et techniques*, Paris 1973.

Εικ. 7

Εικ. 8

Κατά την τελευταία δεκαετία, οι νεότερες θεωρητικές και μεθοδολογικές κατευθύνσεις της επιστήμης της Λαογραφίας εκφράστηκαν ποικιλότροπα στο επιστημονικό και διδακτικό έργο των μελών του Τομέα Λαογραφίας και αυτές αντανακλώνται στον τρόπο που προσεγγίζουν το ομάδινο μουσείο και στις συλλογικές ή ατομικές επιδιώξεις και πρακτικές τους για την ανάδειξη του νέου πολυ-λειτουργικού του χαρακτήρα. Το πλαίσιο π.χ. της δικής μου θεωρησης και πρακτικής (διδακτικής) εφαρμογής της²⁰ στο Μουσείο προσδιορίζεται από την ανάγκη ενίσχυσης της μελέτης για την ανίχνευση της ιστορικότητας του προβιομηχανικού υλικού πολιτισμού και πολιτισμικού συστήματος ως συνόλου, από την ανάγκη, επίσης, προώθησης μιας περισσότερο «ανθρωπολογικής» –πολιτισμικής καλύτερα– θεώρησης του προαναφερόμενου υλικού πολιτισμού και από την ανάγκη αντιμετώπισης του λαογραφικού μουσείου ως τόπου εναποτίθεται ένα μέρος της συλλογικής και κοινωνικής μνήμης και ως εκ τούτου ως τόπου που αναπόφευκτα εμπλέκεται στη διαδικασία συγκρότησης της πολιτισμικής ταυτότητας του παρόντος. Αυτές τις οπτικές τις έχει ήδη καταθέσει ο Δ. Λουκάτος με λόγο αλλά και με το έργο του στο Μουσείο.

Η σύντομη αναφορά στην ιστορία του πανεπιστημιακού μουσείου του λαϊκού πολιτισμού, που θεμελίωσε με ξεχάθαρους θεωρητικούς και μεθοδολογικούς στόχους ο Δημήτριος Λουκάτος και προώθησαν οι νεότεροι συνάδελφοί του, μιας δείχνει ότι η σύγχρονη μουσειακή θεωρία και πρακτική μπορεί να βρει περιθώρια εφαρμογή της στο ελληνικό πανεπιστημιακό λαογραφικό μουσείο και να το αναδείξει σε προνομιακό εκπαιδευτικό – ερευνητικό και πολιτισμικό χώρο. Αρχεί να δοθούν οι δυνατότητες ανάπτυξης και εδώ επισημαίνεται η αδυναμία αποτελεσματικής υποστήριξης εκ μέρους της πολιτείας και των ίδιων των πανεπιστημίων. Αυτή η αδυναμία και η καθυστέρηση του εκσυγχρονισμού και της προσαρμογής των Πανεπιστημιακών λαογραφικών μουσείων και συλλογών στις νέες απαιτήσεις είναι γενικευμένη και οφείλεται εν μέρει και στις ενδογενείς αδυναμίες της ίδιας της επιστήμης της Λαογραφίας. Η τελευταία φαίνεται ότι αδυνατεί να προωθήσει τους όρους μιας Πανεπιστημιακής λαογραφικής/εθνογραφικής,

20. Κωνσταντίνα Μπάδα – Ντζ. Αναστασόπουλος, Αντερόνη Ηπειρωτικών, ο.π., σ. 331–343.

καλύτερα, Μουσειογραφίας, ικανής να επιτελέσει τον διευρυμένο εκπαιδευτικό της ρόλο και να μετατρέψει ευρύτερα το Μουσείο σε τόπο επικοινωνίας και τόπο πολιτιστικής δράσης. Κατά κύριο όμως λόγο οφείλεται και στην αδυναμία ανάδειξης και υποστήριξης μιας αναπτυξιακής μουσειακής πολιτικής για τα Πανεπιστήμια και ειδικότερα για τις ακαδημαϊκές μονάδες που συνδέονται με τις ανθρωπιστικές επιστήμες (τη Λαογραφία, την Εθνογραφία, την Αρχαιολογία, την Ιστορία κ.λπ.). Αναφερόμενη ειδικότερα στο θεσμό του «Πανεπιστημιακού Λαογραφικού/Εθνογραφικού Μουσείου» θα είχα να παρατηρήσω ότι ο αριθμός και ο ικανοποιητικός βαθμός λειτουργίας τους είναι περιορισμένος και αυτό το φαινόμενο δεν είναι μόνο ελληνικό. Οι βαθμοί βεβαίως απαξίωσης ή ενδιαφέροντος για την ανάδειξη του «Λαογραφικού/Εθνογραφικού Πανεπιστημιακού Μουσείου»²¹ σε σημαντικό πολιτιστικό θεσμό με εμβέλεια στο κοινωνικό σύνολο, διαφέρουν από χώρα σε χώρα και σαφώς συναρτώνται με το επίπεδο ανάπτυξης των λαογραφικών και εθνογραφικών σπουδών και κυρίως με την ερμηνευτική προσέγγιση του πολιτισμού της εκάστοτε ιστορικά προσδιορισμένης κοινωνίας.

Η πρόσφατη συμμετοχή και της Ελλάδας στο Διεθνές Δίκτυο των Πανεπιστημιακών Μουσείων, που έγινε με την πρωτοβουλία του ελληνικού τμήματος του ICOM²² ίσως δώσει τη δυνατότητα για την σωστότερη ανάπτυξη, οργάνωση και λειτουργία των ελληνικών πανεπιστημιακών μουσείων.

21. Στην Ελλάδα οι αριθμοί είναι απογοητευτικοί αλλά διαπιστώνεται επίσης ότι και σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες το «Πανεπιστημιακό Εθνογραφικό Μουσείο» έχει περιορισμένη σε σχέση με άλλα μουσεία, παρουσία και δραση. Αναφέρεται ενδεικτικά ότι στον μαρζικό και αξέτολγο κατάλογο των Πανεπιστημιακών Μουσείων της Μεγάλης Βρετανίας, τα Εθνογραφικά Μουσεία (συρίγιος ως χώρον πολιτιστικής γνώσης για μη διπλούς πολιτισμούς) είναι σημειώσιμα κάτια με περιορισμένη τη διανοτητή της κατάληξης οργάνωσης και λειτουργίας τους. B., University of Aberdeen (Marischal College), University of Birmingham, University of Dundee, University of Cambridge, University of Durham (Oriental Museum), University of East Anglia, University of Glasgow (Hunterian Museum), Liverpool (Museum of Archaeology, Classics and Oriental Studies), University of Manchester, University of Newcastle (Hatton Gallery), University of Oxford (Pitt Rivers Museum, School of Anthropology and Museum Ethnography), University of St. Andrews (Ameridian Collection, Ethnographic Collection), University of Sheffield (Traditional Heritage Museum), University of Wales. Ανάλογη επιτίμηση εφαρμόζεται, αλλοιοτε, ο Χριστ. Βαζλίδηνος, «Τα Εθνογραφικά Μουσεία στην Ειρηνίτη. Η Πολιτιστική τους σημασία. Η σημερινή κατάσταση, προτύπως για αναδιάρθρωση», *Πραγματία της Α' Σινανίτης Λαογραφικών Μουσείων*, δ.π., σ. 78-79. Για την γενικότερη εικόνα των Λαογραφικών / Εθνογραφικών Μουσείων της Ειρηνίτης βλ. και Ματούλη Σκαλτόν, *Για τη Μουσειολογία και τον πολιτισμό*, Θεσσαλονίκη 1999.

22. Η ελληνική επιτροπή συντίθεται και η πρότυ πανεπινήμονη έγινε στην Αθήνα τον Δεκέμβριο του 2004. Στην Ελλάδα μια πρότυ πανεπινήμονη προσπάθεια ανάπτυξης των πανεπιστημιακών μουσείων έγινε από το Πανεπιστήμιο Αθηνών, χωρίς ωστόσο να συμπληρωθεί πολύτερα αυτή και τη λαογραφική του συλλογή. Γενικότερα Χρ. Κίττας - Θ. Πίπιτος, «Πανεπιστημιακά Μουσεία: Τα Ανθρωπολογικά Μουσεία των Πανεπιστημίων Αθηνών», *Επτάπτυχος* 10 (1998-99), σ. 71-77. Μτζ. Δ. Δεμιτζάκης, «Θεσμούς πλαίσιο λειτουργίας των Μουσείων των Πανεπιστημίων Αθηνών», *Επτάπτυχος*, 10 (1998-99), σ. 69-70. Για το πανεπιστήμιο των Πατρών βλ. Penelope Theologi-Gouti, «A new museum for an ancient land: Patras University Science and technology museum», *Museum International*, 2006: 52, no 2 (2000), σ. 25-27. Στο Πανεπιστήμιο Ιονίων προς το παρόν έχει συνταχθεί Γραφείο Μουσείων και Αρχείων και αρμόδια επιτροπή για την διαμόρφωση προτύπων ανάπτυξης και σύνταξης κανονισμού λειτουργίας.

Γενικότερα βλ. και τεύχος ICOM, *International Committee for University Museums and collections*, 11 (2003). Στο διεθνή ύστορο έχουν οργανωθεί σχετικά συνέδρια με κατάθεση έντονου προβληματισμού για τον ρόλο και την προοπτική ανάπτυξης των πανεπιστημιακών μουσείων, βλ. και τον διετίναρχο τόπο:

<http://www.lib.mq.edu.au/mem/umac> και Stanbury Peter, «University Museums and Collections», *Museum International*, 206: 52, no 2 (2000), σ. 4-9.